

A. A. ZDANOVIČ, V. S. IZMOZIK

ŠTYRIDAŠ ROKOV

V TAJNÝCH SLUŽBÁCH

**ŽIVOT A DOBRODRUŽSTVÁ
VLADIMÍRA KRIYOŠA
ZA CÁRA AJ ZA BOL'ŠEVIKA**

premedia

premedia

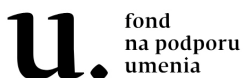
A. I. ZDANVIČ, V. S. IZVODZIK

**ŠTYRIDAŤ
ROKOV
V TAJNÝCH
SLUŽBÁCH**

**ŽIVOT A DOBRODŮŠTIVÁ
VLADIMÍRA KIRILOŠA
ZA CÁRA AJ ZA BOLŠEVKA**

Z ruštiny preložil Eubonír Guzi

Vydanie knihy z verejných zdrojov
podporil Fond na podporu umenia

Ďakujeme Vám, že ste si kúpili túto knižku,
lebo dobré príbehy žijú vtedy, keď ich
čítame.

Kniha, ktorú držíte v rukách,
vyšla aj vďaka nášmu spojeniu s **582** SFA

A. A. Zdanovič, V. S. Izmozik
ŠTYRIDSAT' ROKOV V TAJNÝCH SLUŽBÁCH
Život a dobrodružstvá Vladimíra Krivoša za cára aj za bolševika

Prvé vydanie
www.premedia.sk

Z ruského originálu *Сорок Лет на Секретной Службе: Жизнь и Приключения Владимира Кривоша* preložil Ľubomír Guzi, vyšlo v roku 2017 vo vydavateľstve Premedia ako jeho 147. publikácia, info@premedia.sk

Jazyková redakcia Ľuba Nitrová, redakcia Tomáš Gális, zalomenie textu Izabela Koska, tlač Arimes, Bratislava

Copyright © A. A. Zdanovič, V. S. Izmozik, 2007

Translation © Ľubomír Guzi, 2017

Slovak edition © Premedia Group, s. r. o.

ISBN 978-80-8159-493-9

Vladimír Krivoš – okovy profesionalizmu

Slovo na úvod

Každý, kto sa čo i len letmo dostal k nejakej zmienke o tomto nesporne výnimočnom človeku, musel byť fascinovaný. Krútili a krútia nad ním hlavou polygloti, stenografi, kryptografi či historici tajných služieb. Aj keď pracoval v takzvaných „tajných“ či „špeciálnych“ štruktúrach, predsa len jeho meno už počas aktívnej služby preniklo do tlače a na stránky odborných prác. Je len málo pravdepodobné, že vzhľadom na osobitosti jeho práce to tak mohlo byť len v dobrom. Vladimír Krivoš bol človekom neuveriteľného talentu a nepoľavujúcej činorodosti. Jednoznačne patril k ľuďom, ktorých zastaví až úplný koniec. Čiernobiela hodnotiaci škála pre tohto človeka neplatí – vo svojom pracovnom i osobnom živote prešiel azda všetkými odtieňmi farebného spektra a vyhol sa vari len jedinej farbe – sivej. Na tomto mieste sa nebudeme konkrétne zmieňovať o jeho profesiách, aktivitách, talentoch, prešľapoch, podrazoch, radoostiach alebo utrpení. O tom pojednáva korpus tejto publikácie. Pokúsme sa však o istý druh predslovu.

Nie často o slovenských rodákoch vychádzajú v zahraničí práce monografického charakteru. Tým viac, že tento človek sa otvorene hlásil k svojmu slovenskému (resp. slovanskému či srbskému) pôvodu. Pri čítaní tejto práce však neustále narážame na povestné „ale“. Popri svojich ne-

sporných profesionálnych kvalitách sa hrdina tejto knihy neraz dostával do životných situácií, keď, či už chcel alebo inokedy z čisto obranného reflexu, musel prispôbovať svoju minulosť i svoje správanie aktuálnej povaha vecí. Keď s problémami prospieval na prestížnej viedenskej akadémii, poslúžila dobre výhovorka o demonštratívnom panslavizme pred samotným monarchom. Keď sa potreboval uchytiť v nových emigrantských podmienkach v hlavnom meste vtedajšieho Ruska, dobre zasa poslúžil slovenský (aj srbský) pôvod, o to viac, že jemu blízki ľudia zo slovenského prostredia rovnako deklarovali príslušnosť k malému slovanskému etniku pod Tatrami. Prinieslo mu to osov aj pri jeho literárnej, novinárskej alebo spoločenskej práci v Rusku. Veď „štúrovské a obrodenecké časy“ neboli od druhej polovice 19. storočia zasa až tak ďaleko a ruské intelektuálne a sčasti aj vládne kruhy veľmi dobre vedeli, u koho sa tento slovanský národ snaží hľadať oporu, aj keď to bolo zatiaľ len v literárno-filozofických spisoch. To si uvedomoval aj Vladimír Krivoš. Keď však vypukla prvá svetová vojna a iný slovanský kmeň – srbský – akoby hodil rukavicu do tváre obrovskému rakúsko-uhorskému mocnárstvu, v ruských podmienkach bolo na mieste vyzdvihnúť svoj srbský pôvod, čo Krivoš obratne robil. Pravdou totiž v jeho prípade bolo jedno aj druhé. Autori tejto publikácie nás neraz prevádzajú po trnistrých cestách kariérneho aj osobného rastu Vladimíra Ivanoviča. Z určitej časti je ich práca akousi polemikou s existujúcou najobsažnejšou slovenskou biografiou od R. Tibenského. Principiálne nový pohľad však vnášajú do profesionálneho života V. Krivoša, teda do jeho pôsobenia v „špeciálnych zložkách“ cárskoho aj sovietskeho Ruska. Mnohé mýty rúcajú a ich práca nie je až taká obdivná ako napríklad u Rudolfa Tibenského. Dominuje však potrebná analýza a skepsa, hlavne čo sa týka výpovedí samotného hrdinu knihy o sebe samom. Krivoš prišiel do Ruska v októbri roku 1886, pokračoval vo svojom vzdelávaní, našiel si ruskú manželku, prijal ruskú pravoslávnu vieru, stal sa naslovovzatým špecialistom, urobil ozaj veľkú kariéru, zaznamenal strmé pády, no vždy sa dokázal pozviechať, hoci nakoniec v roku 1942 zomrel vo vtedajších krutých podmienkach evakuácie počas Veľkej vlasteneckej vojny. Je to 56 rokov, čo prežil v Rusku a roky, ktoré nám tento interval vytyčujú, jasne napovedajú, že to bolo obdobie ruských dejín, ktoré prialo všetkému, len nie pokojnému a hladko plynúcemu životu jeho obyvateľa. Aj keď sa Krivoš ani zďaleka nemohol sťažovať. Jeho špecializácia odborníka na cudzie, hlavne orientálne jazyky (v prvom rade turečtina, perzština a pod.), stenografiu a kryptografiu mu priniesla pevné miesto na úradníckom výslní

vtedajšej ruskej spoločnosti – vedel o ňom Stolypin aj Mikuláš II., Vitte aj admirál Dubasov, elita ruskej armády a námorníctva bratia Brusilovovci či „lgun-paša“, povestný gróf Ignatiev. Vlastnil osobný automobil, vlastnoručne fotografoval L. N. Tolstého, polemizoval so Škarvanom i Makovicým, zviditeľňoval Hurbana-Vajanského. Nehovoriac už o príslušníkoch poštovej cenzúry, perlustrácie, rozviedky i kontrarozviedky, policajného departmentu a ochranky. Už toto by stačilo na jeden život, no prichádza zlom a všetko je ináč. Rok 1917 otočil všetko hore nohami. Aj keď sa do popredia dostalo heslo „Kto nebol a nie je s nami, ten je proti nám“, Krivoš má znova čo ponúknuť a nezostáva mu na výber, než byť s „nimi“. „Oni“ ho však striedavo chcú aj nechcú, no pravdupovediac, najčastejšie ani nemajú na výber a človeka Krivošovho formátu jednoducho potrebujú. To však už nie je starý dobrý „ancien régime“ a petrohradská lepšia spoločnosť. Bolševici držia „starého špecialistu“ nakrátko a „spec“ pracuje častejšie pod zámkom, v lepšom prípade pod dozorom, než vo „voľnom režime“, čím vlastne len kopíruje stovky a tisíce jemu podobných vo vtedajšom sovietskom Rusku. Aby jeho sovietska biografica bola kompletná, v júni roku 1923 ho internovali v Soloveckom koncentračnom tábore, v ktorom zostal od mája 1924 do októbra roku 1928. Oblúbené cárske zahraničné letoviská Aix-les-Bains či Biarritz teraz vystriedala klíma Soloveckých ostrovov. Aj touto neľahkou skúškou však prešiel a po návrate ešte celé roky pracoval pre tie isté zložky, ktoré mu solovecký pobyt umožnili.

Autori „ruskej biografie“ V. Krivoša mapujú hlavne jeho pobyt a prácu v ruskom prostredí. Obaja patria k takzvaným historikom ruských tajných služieb (*istoriki rossijskich specslužb*), ktorí sa spolu s početnými kolegami snažia vnášať aspoň trocha svetla do tejto oblasti historického bádania. Práve vďaka tomu bolo možné zostaviť prácu tohto charakteru, ktorá na archívnych dokumentoch prísne, miestami až nemilosrdne sníma retuž z podobizne Vladimíra Ivanoviča Krivoša. Šírka schopnosti a ohromný pracovný potenciál Krivoša im nijako nedovoľuje sklznúť do roviny čiernobielych posudzovateľov tejto osobnosti. Tam, kde je nutné povedať, že Krivoš „krivit dušoj“, tam je to aj povedané. Keď je potrebné poznamenať, že sa stal obeťou nepravd a bol odsúdený neprávom, aj toto nájdeme na tom pravom mieste. Autori pred ním vedia sňať klobúk, ale aj podotknúť, že nie je dobré hnevať sa na zrkadlo, keď je krivá tvár. So suchou vojenskou strohosťou však jednoznačne konštatujú, že V. I. Krivoš „sa navždy zapísal do histórie ruských a sovietskych špeciálnych služieb a pre zabezpečenie obranyschopnosti Ruského impéria a ZSSR

neurobil práve málo.“ Možno to znie príliš rusky, no je to tak. Keď zasa-
díme osobnosť Vladimíra Krivoša do dejinného kontextu, do obdobia,
v ktorom pôsobil, aj napriek početným bielym miestam v jeho životopise,
vyjde nám zrejme to isté.

Stupeň profesionality V. I. Krivoša bol nepopierateľne veľmi vysoký.
Bolo by akiste zaujímavé sledovať jeho prácu na konkrétnych prípadoch
a problémoch – úroveň znalosti jazykov, jeho prekladov, stenografických
záznamov, systém lúštenia a vytvárania kódov a kľúčov, grafologické a iné
závery. Mnohé z týchto vecí zostávajú ešte stále ukryté pod rúškom tajom-
stiev, podobne ako do značnej miery aj pravá tvár ich tvorcu a nositeľa.

Lubomír Guzi

Poznámka prekladateľa

Keďže ide o preklad z ruského originálu, zachovali sme prepis mena a priezviska v podobe Vladimír Ivanovič Krivoš. Rudolf Tibenský sa pridrižiava podoby Krivoss, my tento tvar ponechávame len v citátoch z jeho, resp. niektorých iných prác (J. Krivoš, Š. Kolafa a pod.). Prepis mien a priezvisk neruského pôvodu, napr. Tizengauzen ponechávame v porušenom tvare, lebo ide o poddaného, resp. príslušníka Impéria alebo občana ZSSR (hoci východiskový tvar je z *nem.* Tiesenhausen). Podobne napr. Eltman, Ejchmans, no keď ide o nemeckého či iného štátneho príslušníka, prepisujeme pôvodným tvarom, napr. Eiseman, *Richelieu*, Rowan. Ak je v bibliografii uvedená zdrojová kniha v ruskom preklade, prepis je v ruskej transliterácii aj s menom autora. Väčšie citáty z originálov preberáme v pôvodnej podobe aj so zachovaním ortografie a štýlov (spolu so zachovaním štýlu a dialektových osobitostí onoho obdobia). Týka sa to hlavne prác R. Tibenského a niektorých listov, slovenských originálov, ktoré sme mali k dispozícii priamo z archívu autorov knihy, za čo im vyslovujeme svoje poďakovanie. V texte sú tiež ruské verše V. Krivoša, ktoré však ponechávame v originálnej podobe, lebo autori tým sledujú určitý cieľ, ktorý je zrejмый len z ruského originálu.

Úvod

V súčasnosti sa pulty kníhkupectiev prehýbajú pod ťarchou životopisnej literatúry. Lesklé prebaly s vyobrazeniami ruských cárov a imperátorov, vojvodcov všetkých čias a všetkých národov, generálnych tajomníkov ÚV KSSZ, prezidentov Ruskej federácie a iných politických činiteľov sľubujú pútavé čítanie. No takmer do úplného zabudnutia upadajú tí ľudia (zvyčajne sa zahrnú pod spoločný výraz „byrokrati“), ktorí stoja „za scénou“ a „solistom“ vykladajú cestu dokumentmi, správami, prehľadmi a inými materiálmi. Bez nich je vystúpenie „prvých osôb“ nemysliteľné. A vôbec nie je náhoda, že práve medzi takými ľuďmi sa vyskytnú veľmi nezávislé, ba priam ctižiadostivé a spurné postavy. Ich nekonečná energia vrela, dychtiac po explózii a samostatnej realizácii, v tých najrozličnejších oblastiach ľudskej činnosti.

Práve k takému typu ľudí patril Vladimír Krivoš. Záujem o túto osobnosť má medzinárodný charakter¹. Je zrejmé, že najviac a najčastejšie sa o ňom píše na Slovensku, keďže sa v tejto krajine narodil a dodnes v nej žijú jeho vzdialení príbuzní. Jeho prvú krátku biografiu uverejnil v časopise *Sloboda* slovenský stenograf a redaktor Anton Šmotlák. Podklady k nej mu poskytol lekár Ján Krivoš, vnuk rodného brata nášho hrdinu. Ešte v tridsiatych rokoch osobnosť Vladimíra Krivoša hlavne zo stenografického hľadiska zaujala Rudolfa Tibenského, ktorý bol v mladosti zapáleným stenografom. Za tridsať rokov dokázal o Krivošovi zhromaždiť veľmi obsérny a rôznorodý materiál. Za informáciami sa v roku 1966 vydal

do Sovietskeho zväzu. Disponoval aj dokumentmi z archívov vo Viedni, Leningrade a Moskve, vlastnil záznamy rozhovorov s Jánom Krivošom a synom Vladimíra Krivoša Romanom, a taktiež so stenografom a historikom ruskej stenografie A. M. Jurkovským. Jeho kniha bola odovzdaná do vydavateľstva v roku 1972, no pre zásah cenzúry uzrela svetlo sveta až v roku 1991.² Bohužiaľ, a to zdôrazňoval už Ján Krivoš, táto práca popri obrovskom objeme materiálu obsahuje „množstvo nedôveryhodných údajov“. Z tvrdení Jána Krivoša vyplýva, že Rudolf Tibenský si dokonca jednoducho vymyslel „citáty“ z jeho korešpondencie³.

Niekoľko článkov o Krivošovi pochádza z pera Štefana Kolafu, slovenského literárneho vedca. Zaujímali ho predovšetkým kontakty Vladimíra Krivoša so slovenskými stúpenkami L. N. Tolstého a miesto Krivoša v radoch slovenských protivníkov ruského cárizmu a prvej svetovej vojny. Zásluha Štefana Kolafu je hlavne svedomité preskúmanie celého radu archívnych materiálov, predovšetkým spomienok V. D. Bonč-Brujeviča, jedného z popredných predstaviteľov strany bolševikov z prvých rokov jej existencie, ktorý riadil administratívu Rady ľudových komisárov v rokoch 1917 – 1918.⁴ Kolafa strávil dokonca istý čas na Soloveckých ostrovoch, kde si Krivoš odsedel niekoľko rokov v známom tábore OGPU. Tento autor sa sám vyjadril, že si „postavil za cieľ charakterizovať ideovo-politický profil V. I. Krivoša z uhla pohľadu triednej príslušnosti a podrobiť tým kritike jednostranné tvrdenia o Krivošovi v českej a slovenskej tlači.“⁵ Práve preto vyzdvihoval Krivošov pobyt v sibírskom vyhnanstve v rokoch 1915 – 1917, ktorý mu akoby „umožnil nazerať na cársky režim z iného uhla“. V dôsledku toho sa Krivoš po 25. októbri (7. novembri 1917 – pozn. prekl.) stal jedným z prekladateľov ľudového komisariátu zahraničných vecí, no podľa samotného autora „v prvých porevolučných rokoch vystupoval proti vláde sovietskych, začo ho stihol spravodlivý trest.“⁶

Takáto pozícia mala za následok pomerne ráznu kritiku zo strany Jána Krivoša. Podľa jeho názoru „triedny prístup Kolafu apriórne viedol k neobjektívnemu hodnoteniu osobnosti V. I. Krivoša ako „buržuja“, obhajcu cárskeho režimu, a tým pádom aj ako osobnosti z väčšej časti negatívnej... Neskôr, po novembri 1989 sa Kolafa zriekol svojich tvrdení, no len v súkromnom liste, ktorý adresoval Jánovi Krivošovi.⁷

V roku 1993 vyšiel v jednom zo slovenských genealogických časopisov článok samotného synovca V. I. Krivoša,⁸ pojednávajúci o rodokmeni V. I. Krivoša. Nakoniec bol životopis V. I. Krivoša publikovaný v niektorých slovenských encyklopedických vydaniach.⁹ Nové články o Krivošovi písané

po slovensky sa objavili v 90. rokoch.¹⁰ Vážnejšie sa Krivošovmu životopisu venuje pedagóg z katedry rusistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity Ľubomír Guzi.¹¹

V Rusku o ňom do dnešných dní máme iba strohé zmienky v niektorých prácach z dejín spravodajskej služby a kryptografie a taktiež zopár nevelkých publikácií.¹² Pritom je nutné poznamenať, že materiály publikované v zahraničí aj niektorými domácimi (teda ruskými – pozn. prekl.) autormi sú pomerne nekompletné, navyše sú plné nepresností.

Slovenskí autori, nech už majú o Krivošovi akúkoľvek mienku, intenzívne mlčia o jeho dlhoročnej službe v „čiernych kabinetoch“ do roku 1911. Taktiež nenachádzame ani slovo o tom, že až do odchodu na dôchodok pracoval v orgánoch VČK – OGPU – NKVD. Výnimkou je článok Ľubomíra Guziho. No aj uňho nachádzame nemálo bielych miest a nepresností. V pomerne hutnej práci T. A. Sobolevovej sa ani raz nehovorí o niekoľkých zatknutiach Krivoša orgánmi VČK – GPU a jeho päťročnom pobyte na Solovkách. Bohužiaľ, všetci autori veria tým alebo oným výrokom Vladimíra Krivoša. Naopak, autori tejto knihy sa presvedčili, že všetky tvrdenia nášho hrdinu si vyžadujú nevyhnutné a všestranné overenie.

Práca nad životopisom tohto človeka nás ešte raz odkazuje k nemenným základom a východiskám historickej práce, od ktorej tak často odvracajú tvár niektorí naši kolegovia: úplne sa nedá dôverovať ani jednému dotazníku, ani jednej autobiografii, ani jednému dokumentu. Všetky musia byť podrobené kritike a konfrontácii.

Okrem rôznych knižných prameňov sa nám o živote a činnosti Vladimíra Ivanoviča Krivoša podarilo nájsť rôznorodý materiál v dvanástich ruských archívoch: v Archive Gosudarstvennogo Ermitaža (*Archív Štátnej Ermitáže*), v Archive Upravlenija FSB po g. Sankt-Peterburgu i Leningradskej oblasti (*Archív Správy FSB mesta Sankt-Peterburg a Leningradskej oblasti*), v Gosudarstvennom Archive Rossijskoj Federacii – GARF (*Štátny archív Ruskej federácie*), v Otdеле rukopisej Rossijskoj gosudarstvennoj biblioteki (*Oddelenie rukopisov Ruskej štátnej knižnice*), v Rossijskom gosudarstvennom istoričeskom archive – RGIA (*Ruský štátny historický archív*), v Rossijskom gosudarstvennom archive socialno-političeskoj istorii – RGASPI (*Ruský štátny archív sociálno-politickej histórie*), v Centrálnom archive Upravlenija Soloveckich lagerej osobogo naznačeniya OGPU – CA USLON OGPU (*Ústredný archív Správy Soloveckých táborov zvláštneho určenia*), v Centrálnom gosudarstvennom archive Vojennomorskogo flota – CGA VMF (*Ústredný archív vojenského námorníctva*),

v Centrálnom gosudarstvennom istoričeskom archive Sankt-Peterburga (*Ústredný štátny historický archív mesta Sankt-Peterburg*), v Centrálnom gosudarstvennom archive FSB RF (*Ústredný štátny archív FSB RF*), v Centrálnom gosudarstvennom vojenno-istoričeskom archive – CGVIA (*Ústredný štátny archív vojenskej histórie*) a v Centrálnom gosudarstvennom archive obščestvennych dviženij g. Moskvy – CGAOD (*Ústredný štátny archív spoločenských hnutí mesta Moskvy*). To nám pomohlo vyvrátiť množstvo legiend, spájajúcich sa s Krivošovým životom a nahradiť ich niekoľkokrát overenými reálnymi faktami. Súčasne si však uvedomujeme, že v životopise tohto nesporne talentovaného a výrazného človeka zostáva ešte mnoho neprebádaných miest. Sme si istí, že jeho realistická biografía môže milovníkom ruskej histórie priniesť ešte veľa zaujímavého. Preto autori vopred ďakujú každému, kto môže ich prácu obohatiť o nejaké nové informácie o našom hrdinovi.

Hlava 1

Detstvo a mladosť Vladimíra Krivoša

„Podľa tvrdení Krivoša je synom významných a majetných rodičov.“

(Zo správy Policajného oddelenia)

„Môj muž je priamy potomok jednej z najstarších srbských rodín. Jeho priezvisko znamená názov malého územia Krivoš (po rusky Krivošija) v južnej Dalmácii neďaleko Čiernej Hory... Po matke je môj muž Slovák.“
(Z písomnej žiadosti Antoniny Ivanovny Krivoš cárovi Mikulášovi II. z roku 1915)

„Môj otec – Srb – bol obchodník a disponoval značným nehnuteľným majetkom.“

(Z výpovede V. I. Krivoša v roku 1917)

„Vladimír Ivanovič Krivoš ... sa narodil v starobylej šľachtickej rodine.“
(Časopis Stenograf. 1907. č. 1, s. 10)

Získal „...vysokoškolské vzdelanie na Viedenskej diplomatickej orientálnej akadémii.“

(Časopis Stenograf. 1907. č. 1, s. 10)

„V roku 1887 ukončil Viedenskú diplomatickú akadémiu.“
(Z výpisu Ústredného archívu FSB RF)

„Za vyslovenie protivládnych názorov musel Krivoš utiecť z Rakúsko-Uhorska.“

(Zo správy Policajného oddelenia)

Náš hrdina nepohrdol rôznymi mystifikáciami, jednoduchšie povedané klamstvami. V rozličných anketách sám seba označoval raz za Srba, inokedy za Slováka; udával mylné informácie o svojom vzdelaní. Napríklad v anketovom lístku ruského úradníka uvádzal „domáce vzdelanie“ a jediný dokument o vzdelaní – poručenské osvedčenie Petrohradského školského okruhu zo 4. mája 1897, potvrdzujúce vykonanie skúšok pre profesiu domáceho učiteľa – zamlčuje vysokoškolské štúdium.¹ Tieto vymyslené údaje sa potulujú po rôznych prameňoch a prepisujú sa z jednej publikácie do druhej. Preto si jeho biografia vyžaduje neustálu revíziu. Pri rozprávaní o rodine Vladimíra Krivoša, jeho detstve a mladosti sa budeme s nevyhnutnou ostražitosťou pridrižovať bohatého materiálu, ktorý zhromaždil jeho synovec Ján Krivoš a životopisec Rudolf Tibenský.²

Vladimír Krivoš sa narodil 1. júla roku 1865 v Liptovskom Mikuláši na Slovensku, presnejšie v tej jeho časti, ktorá sa volala Vrbický (Vyšný) Hušták. V ruských dokumentoch sa ako dátum jeho narodenia uvádza 1. december 1865.³ Zopár ráz sa stretávame aj s dátumom 18. december 1865.⁴ Podľa jeho synovca Jána Krivoša bola rímska číslica VII v jeho dokumentoch, s ktorými pricestoval do Ruska, vytlačená nezreteľne. V dôsledku toho si ju zmýlili s číslicou XII. No podstata spočíva možno v niečom inom. Napríklad v matričnej knihe Kazanskej katedrály v čase, keď náš hrdina prijímal pravoslávnu vieru, je ako dátum jeho narodenia zapísaný 1. júl 1865.⁵ V každom prípade, aby sa Vladimír Krivoš vyhol problémom s byrokraciou, zmieril sa s touto chybou a začal si narodeniny pripomínať 1. decembra.

V jeho rodine sa tradovalo, že ich priezvisko označuje hornatú krajinu Krivošiju, nachádzajúcu sa v Dalmácii v dnešnom Chorvátsku, odkiaľ ich predkovia utekali, hľadajúc záchranu pred Turkami. Encyklopedický slovník Brockhaus – Efron (zv. 32, s. 740) charakterizuje obyvateľov tejto oblasti ako Čiernohorcov „srbského rodu“. Sám Vladimír Ivanovič tvrdil, že jeho otec bol Srb. Pravdou je, že on sám to začal deklarovať až po vypuknutí prvej svetovej vojny v roku 1914. Jeho synovec Ján Krivoš, ktorý zostavil genealógiu rodiny Krivošovcov, sa o tom nezmieňuje ani slovom. Jeden z autorov, píšucich o Krivošovi, ho dokonca nazval Čechom.⁶

Mimochodom, Ján Krivoš ohľadne pôvodu rodiny z hornatej oblasti „Krivošija“ tvrdil, že ide o tradíciu, „ktorá sa nedá ani potvrdiť, ani vy-

vrátiť“. Súčasne podotýkal, že ak neberieme do úvahy túto verziu, potom priezvisko Krivoš jednoducho patrí „k tým bežným priezviskám, ktoré vyzdvihujú nápadnú vonkajšiu indispozíciu človeka“.⁷ Je len samozrejme, že prvá verzia bola nášmu hrdinovi oveľa príjemnejšia než neatraktívny variant pôvodu mena rodiny od človeka s určitým fyzickým nedostatkom.

Na základe výskumu Jána Krivoša bol prvým známym človekom genealogického stromu Krivošovcov Matej Krivoš, ktorý sa narodil okolo roku 1665. V roku 1688 ho prijali do garbiarskeho cechu mesta Liptovský Mikuláš. Neskôr sa stal cechovým majstrom. Jeho žene sa v roku 1692 narodili dvojčatá Zuzana a Ján. Ján a jeho syn Pavol sa taktiež stali garbiarmi. Pavlov syn Adam Krivoš starší (13. december 1744 – 30. apríl 1821) začal viesť rodinnú kroniku a postavil kamenný rodinný dom s pivnicou. Jeho časť sa zachovala v interiéroch súčasného domu. Jeden z desiatich Adamových synov, Martin (28. október 1791 – 25. august 1857) bol zrejme prvým z rodu, ktorý študoval na gymnáziu. Jeho prácou sa stal prenájom kráľovskej prícestnej usadlosti. Neskôr sa z nej v mestečku Vrbický Hušták stal hostinec Čierny orol. V roku 1813 sa oženil so svojou sesternicou Katarínou, rodenou Krivošovou (30. október 1793 – 24. júl 1870). Mali spolu osem detí. Najmladší z nich bol Ján (23. december 1832 – 18. máj 1888), ktorý po smrti brata Martina zdedil obchod, kde neskôr zriadili železiarstvo, v ktorom sa predávalo za veľkoobchodné ceny. V roku 1859 si zobral Zuzanu, rodenú Palkovú (2. január 1840 – 29. september 1914). Rodina Palkových bola na Slovensku známa svojou kultúrnosťou a vlasťenectvom. Zuzaniným synovcom, synom jej sestry Anny, bol Dušan Makovický (1866 – 1921), povolaním lekár a presvedčený prívrženec Leva Tolstého. Niekoľko rokov žil v Jasnej Polane a stal sa jediným spoločníkom veľkého spisovateľa, keď Lev Nikolajevič opustil svoj dom v roku 1910.⁸

Medzi rodákmi bol Ján Krivoš dobre známou osobnosťou. V nevelkom mestečku Vrbický Hušták pôsobil ako notár, bol zvolený za richtára a aktívne sa zapájal do buditeľského hnutia. Jeho meno sa objavilo medzi iniciátormi prijatia Memoranda národa slovenského v roku 1861, v roku 1863 sa podieľal na založení kultúrno-osvetovej ustanovizne Matice slovenskej, protestoval proti svojvôli maďarských úradov. Bol pomerne zámožným človekom. Počas požiaru v roku 1883 mu zhoreli dva domy. Na ich mieste bol vybudovaný „jeden z najkrajších domov v Liptovskom Mikuláši“. V rodine boli tri deti: Ján (1862 – 1925), Vladimír (1865 – 1942) a Helena-Anna (1870 – 1874). Dcérka však zomrela ako veľmi malá.

Ak zoberieme na vedomie fakt, že prvý nám známy Krivoš bol Srb,

potom Vladimír bol potomkom Mateja v siedmej generácii a považovať svojho otca za Srba teda nebolo práve najšťastnejšie. No toto nebola ani zďaleka jeho posledná mystifikácia.

Konfesionálne patrila rodina k evanjelickej luteránskej cirkvi, no je možné vysloviť predpoklad, že jej vzťah k náboženstvu bol pomerne vlažný.⁹ Konkrétnejšie sa o tom pojednáva aj v životopise staršieho Vladimírovho brata. Ján Krivoš mladší taktiež patrila k slovenským buditeľom. Bol jedným z prvých, kto na svojom dome v roku 1918 vyvesil slovenskú zástavu. Ján neskrýval ani svoj ateizmus, čo bolo pre malé mestečko tých čias niečo neslýchané. To mu však nijako nebránilo v tom, aby sa stal dedičom železiarskeho obchodu, venoval sa podnikaniu a prežil svoj život v pomerne pokojnej atmosfére rodného mestečka až do samej smrti. Ako spomína jeho vnuk, aj dedo dokázal poriadne povoliť opraty svojej fantázie. Tvrdil napríklad, že „pri požiari Liptovského Sv. Mikuláša zhoreli v starom Krivossovskom dome aj listy písané Krištofom Kolumbom!!!“¹⁰ Avšak neobyčajný osud neminul jeho brata Vladimíra.

Predtým, než začneme rozprávanie o živote Vladimíra Krivoša, aspoň v krátkosti sa zmienime o fenoméne, aký predstavovala rakúsko-uhorská monarchia a aké problémy trápili jej mnohonárodnostné obyvateľstvo.

Od roku 1282 v Rakúsku vládla dynastia Habsburgovcov. Počas vrcholiacej tureckej expanzie sa Rakúsko od 16. storočia stalo politickým centrom mnohonárodnostnej monarchie. Medzi 16. a 18. storočím sa jeho súčasťou stalo Maďarsko, Sliezske, Čechy, časť poľských, západo-ukrajinských, južnoslovanských, talianskych a iných území. Monarchia sa stala jednou z európskych mocností. No postupne sa tiež začínal proces oslabovania impéria. Od polovice 19. storočia priamo v susedstve Rakúska silnel mocný konkurent – Prusko.

Prusko-rakúska vojna v roku 1866 sa skončila rakúskou porážkou a položila základy zjednotenia Nemecka. Postupne, priamoúmerne ekonomickému rozvoju, rástlo a mocnelo aj povedomie početných národov mocnárstva. V takejto situácii vládne kruhy neprišli na nič iné, len ako sa riadiť starým imperátorským pravidlom „Rozdeľuj a panuj!“ Okrem iného neustále vyvstávali problémy vyvolávané nespokojnosťou s privilegovaným statusom Rakúšanov a nevyriešené zostali tiež vnútorné spory vnútri monarchie. Konkrétne boli pomerne napäté vzťahy medzi Slovákmi a Uhrami (Maďarmi). Slováci sa pod nadvládu Maďarov a ich kráľovstva dostali ešte v 11. storočí. Koncom 17. storočia sa ocitli pod nadvládou Habsburgovcov. Slovenské národné a obrodenecké hnutie vzniklo koncom

18. a začiatkom 19. storočia. Bolo zamerané na demokratické reformy a zrovnoprávnenie Slovákov. Na rozdiel od maďarských vládnych kruhov sa predstavitelia slovenského hnutia snažili apelovať na rakúskeho cisára. Po porážke Rakúska pod Solferinom, ktorú utrpelo od spojených francúzsko-talianskych vojsk, sa rakúska vláda snažila využívať Slovákov ako protiváhu Maďarom. Bola povolená činnosť slovenskej kultúrno-osvieteneckej ustanovizne. No v roku 1866 Rakúsko utrpelo zdrvivú porážku od Pruska, po ktorej bol imperátor nútený nájsť s maďarskou elitou kompromis.

V roku 1867 bola monarchia pretvorená na Rakúsko-Uhorsko. Maďarská vláda získala moc nad Zakarpatskom, Slovenskom, Sedmohradskom a Chorvátskom. V roku 1875 bola zakázaná činnosť Matice slovenskej. Boli zatvorené aj tri slovenské gymnázia. Maďarské vládne kruhy usutočňovali politiku maďarizácie Slovákov a ostatných národností. Nadmerná iniciatíva miestnych úradov nezriedka nadobúdala absurdné formy: odmietanie doručovania korešpondencie, keď bol adresát uvedený po slovensky, či odmietanie predaja lístku na vlak človeku, ktorý oň požiadal po slovensky; pokuty za slovenské označovanie názvov obcí a dokonca aj furmanského povozu, ktorý smeroval na jarmok a podobne. Šovinistická politika Maďarov však mala za následok presne opačný efekt: stupňovanie národného a národnostného antagonizmu prispelo k postupnému rozpadu monarchie. Maďari a Rakúšania sa stali nepriateľmi slovanských národov monarchie. Ten, kto čítal román Jaroslava Haška *Osudy dobrého vojaka Švejka*, si určite pamätá na otvorenú averziu českých a maďarských vojakov. Po porážke v prvej svetovej vojne sa monarchia rozpadla. Z jej ruín povstalo niekoľko nástupníckych národných štátov (Rakúsko, Maďarsko či Československo) a niektoré územia boli začlenené do Talianska, Poľska, Rumunska a Juhoslávie.

Čo sa týka Slovenska, to z ekonomického hľadiska patrilo k najzaostalejším častiam monarchie. Dokonca aj o päť či šesť desaťročí neskôr bolo považované za krajinu bez miest. Väčšina slovenských miest pripomínala skôr veľké dediny. Súčasní slovenskí autori podotýkajú, že hoci natalita na Slovensku bola o 4-5 percent nad celouhorským priemerom, ekonomická zaostalosť, ako aj preľudnenie na poľnohospodárskych územiach viedli k vnútornej migrácii do iných oblastí rakúsko-uhorskej monarchie a k masovej emigrácii do zahraničia. V rokoch 1870 – 1900 odišlo do Ameriky okolo 180-tisíc Slovákov. Celkovo v roku 1857 na území dnešného Slovenska žilo okolo 2,4 milióna ľudí, z ktorých sa takmer

1,5 milióna hlásilo k slovenskej národnosti. Taktiež približne 250-tisíc Slovákov obývalo rôzne časti uhorského územia.¹¹ Paralelne s tým snahy o zachovanie si národnej kultúry v situácii neustáleho útlaku zo strany okolitých národov viedli k veľkej úcte k vzdelaniu. Práve preto slovenskí mládenci odchádzali za vedomosťami do iných krajín, predovšetkým do Čiech a Rakúska.

Vráťme sa však k rodine Krivošových. V staršom synovi videli rodičia dediča rodinnej tradície, otcovho pomocníka, ovládajúceho všetky finesy obchodného podnikania. O mladšom sa rozhodlo, že dostane slušné vzdelanie. V jeseni roku 1877 nastúpil Vladimír Krivoš spoločne s niekoľkými slovenskými chlapcami do prvej triedy gymnázia v moravskom mestečku Přerov na území dnešného Česka. Tu strávil štyri roky. Podľa Rudolfa Tibenského chlapec už v treťom ročníku štúdia na slušnej úrovni zvládol nemčinu. V tomto jazyku písal listy staršiemu bratovi Jánovi. Z nich je zrejmé, čomu sa venoval pätnásť-šestnásťročný mladík. V štvrtej triede sľúbil Vladimír bratovi, že preňho začne zbierať staré mince a oznámil mu, že zbierka už obsahuje dokonca aj peniaze zo starého Ríma. Ďalej prosil, aby mu brat poslal mašinku, vyrábajúcu elektrinu. Je nevyhnutná preto, aby profesor Kastner ocenil jeho iniciatívu: „Chcel by som mu povedať, že som to kúpil, aby videl, že utrácam peniaze na veci, nevyhnutné pre hodiny fyziky, a nie na nejaké hlúposti.“ Deklarujúc svoj záujem o štúdium, Vladimír oznamuje bratovi, že navštevuje výberové predmety francúzskeho jazyka a stenografie.

Nebolo to však len štúdium, čo vzbudzovalo záujem mladého muža. V tom istom liste sa zmieňuje, že slovenskí študenti na škole založili tajný spolok. Jeho predsedom sa stal žiak záverečného ôsmeho ročníka – Bodický. Členovia spolku sa každú nedeľu schádzajú v osobitnom byte: čítajú slovenské noviny a recitujú slovenské verše. Z Prešporku (Bratislavy) im členovia zo spriateleneho spolku posielajú slovenské časopisy. Starší brat sa poponáhľal, aby mladšiemu poslal drahý fyzikálny aparát s priloženým listom. V ňom ho napomínal, aby sa varoval tajných spolkov a nabudúce aby mu o háklivých veciach písal radšej po slovensky. Začiatkom novembra roku 1880 Vladimír ďakuje bratovi po slovensky: „Drahý Ján! Len dneska som sa vybral poďakovať sa ti za tú mašinu a vosk pečatný. Tú mašinu sme sprobovali a skutočne sme zoznali, že účinkuje veľmi, ale raz sme sa chceli zelektrizovať, keď tu vidíme, že nám nechce ísť. Aj ôsmaci, aj šiestaci s nami špekulovali, prečo nechce ísť, potom ale ja som si zmyslel, že hádam tá Chromsäure už vyvetrala, prelievaním z toho pohára do fľašky a z fľašky

do pohára, alebo hádam tá zázivná šťava, čo v tej kyseline bola, tým elektrizovaním už z nej vyšla. Preto, prosím Ťa, ak vieš, čo tomu je, či tam nemá nová kyselina prísť, napíš. Len ak by si Ty nevedel, musím sa na profesora Kastnera obrátiť, jednak, že sa s takovými vecami rád piple a jednak som u neho výborným žiakom“. Starší brat sa však radám vyhýbal.¹²

Po ukončení štvrtej triedy gymnázia strávil Vladimír na základe otcovho rozhodnutia dva nasledujúce školské roky (1881 – 1883) v maďarskom gymnáziu v slovensko-maďarskom mestečku Igló, v Spišskej Novej Vsi. Siedmy a ôsmy ročník absolvoval v Rijeke. Mesto sa vtedy volalo Fiume, ležalo na jadranskom pobreží na území dnešného Chorvátska a patrilo do sféry vplyvu Talianska. Vo všetkých spomínaných mestách bolo počť slovenčinu, češtinu, maďarčinu, srbčinu, taliančinu či nemčinu. Aj prírodné podmienky pomáhali osvojeniu si rôznych jazykov. Ku koncu gymnaziálnych štúdií mladík ovládal sedem jazykov: maďarčinu, taliančinu, nemčinu, francúzštinu, chorvátčinu, češtinu a rodnú slovenčinu. Súčasne sa ešte v Prerove venoval aj stenografii.¹³

Na druhej strane však jeho gymnaziálne potvrdenie o vykonaní maturitnej skúšky vydané 26. júna 1885 svedčí o mladíkovej absencii návykov k pravidelnej a namáhavej práci: v záverečnom hodnotení nie je ani jedno hodnotenie „výborne“. Z trinástich predmetov vrátane gréckeho, maďarského, talianskeho, latinského a nemeckého jazyka bolo jedenásť hodnotených známku „dobré“, z dejepisu a kreslenia mal „dostatočne“, teda „trojku“.

Po skončení gymnázia Vladimír nastúpil na Akadémiu orientálnych jazykov vo Viedni. Pre starobylú rodinu Krivošovcov, známych garbiarov a obchodníkov, to bol neobyčajný úspech. Veď v akademii sa vzdelávali hlavne príslušníci starých šľachtických rodov snívajúci o diplomatickej kariére. V prvom ročníku bolo len deväť študentov. Vo všetkých piatich ich bolo možné narátať do tridsať. Len tento samotný fakt hovorí o tom, aké ťažké bolo dostať sa do tejto vzdelávacej inštitúcie. Bolo to hlavne preto, že na študentov sa od samého začiatku kládli nesmierne vysoké nároky. Napríklad už v prvom ročníku učebný program zahŕňal štúdium piatich cudzích jazykov: francúzskeho, talianskeho, tureckého, novogréckeho a arabského. A okrem nich tu boli aj ďalšie disciplíny.¹⁵ O mnoho rokov neskôr Vladimír Krivoš spomínal, že akadémia bola jediným školským zariadením, ktoré ponúkalo štúdium kryptografie ako povinného predmetu.¹⁶

* Citát v slovenčine podľa Tibenský, R., 1991, s. 16.